

Działalność stowarzyszeniowa polskich elektrotechników do wybuchu I wojny światowej

100-lecie Stowarzyszenie Elektryków Polskich - Zanim powstało SEP

Streszczenie. Przedstawiono historię ruchu stowarzyszeniowego polskich elektrotechników w czasie zaborów. Opisano rozwój elektrotechnicznych zrzeszeń w sześciu miastach, w których zdołały się ukonstytuować do odzyskania niepodległości, w ramach stowarzyszeń ogólnotechnicznych. Podkreślono udział poszczególnych elektrotechników w działalności tych zrzeszeń, omówiono także tematykę elektrotechniczną na Zjazdach Techników Polskich.

Abstract. The history of the association movement of Polish electrotechnics during the partitions was presented. The development of electrotechnical associations in six cities was described, in which they managed to establish the independent electrotechnics associations within the framework of general engineering associations. The participation of individual electrotechnics in the activities of these associations was emphasized, and the electrotechnics at the Congresses of Polish Technicians were also discussed. (*Activities of associations of Polish electrical engineers until the outbreak of World War I*).

Słowa kluczowe: historia elektrotechniki, XIX wiek, zabory, ruch stowarzyszeniowy techników polskich
Keywords: history of electrotechnics, XIX century, partitions, association movement of Polish technicians

Wstęp

Ostatnie dwudziestolecie XIX wieku to czas wielkiego rozwoju elektrotechniki. Wraz z tym w wielu krajach powstawały wówczas organizacje elektryków: w 1871 roku powstało w Londynie *Society of Telegraph Engineers* (od 1879 roku *Society of Telegraph Engineers and Electricians*) w 1888 roku przemianowane w *Institution of Electrical Engineers* (IEE). W 1883 roku powstały dwa kolejne zrzeszenia: francuskie – *Société Internationale des Électriciens* (w 1886 roku przekształcone w *Société Française des Électriciens*, SFE) i grupujące elektryków austriackich *Elektrotechnischer Verein Österreichs* w Wiedniu. W 1884 roku powstało *American Institute of Electrical Engineers* (AIEE, dziś IEEE), później powstały organizacje elektryków: japońskich (1888), szwajcarskich (1889), kanadyjskich (1891), niemieckich (1893), włoskich (1897) i rosyjskich (1900).

W tym czasie Polska była pod trzema zaborami. Polacy stanowili mniejszość w państwach zaborczych, Rosji carskiej, Niemczech (II Rzeszy) i Austro-Węgrzech, w których żyli. Tereny byłej Rzeczypospolitej stanowiły ponadto gospodarcze peryferia mocarstw, na których władze często celowo nie rozbudowywały przemysłu i infrastruktury, nadając tym terenom rolę zaplecza surowcowego, rolniczego i konsumenta wyrobów przemysłowych z głębi kraju. Można jednak dostrzec wyraźne różnice w sytuacji Polaków w poszczególnych zaborach. Na przełomie XIX i XX wieku zarówno w Niemczech jak i Rosji prowadzono aktywną politykę germanizacji i rusyfikacji. Język polski nie mógł być używany w urzędach i szkołach¹. Ograniczano tam swobodę działalności polskich stowarzyszeń. Mogły one działać, jednak nie mogły manifestować swojego oblicza narodowego. Inaczej wyglądała sytuacja w austro-węgierskiej Galicji, która uzyskała szeroką autonomię w latach 60. XIX wieku. Językiem urzędowym w Galicji odąd

był również polski, a polskie organizacje miały możliwość tworzenia i swobodę działania.

Rys. 1. Granice trzech zaborczych cesarstw na przełomie XIX i XX wieku

Istnienie granic pomiędzy zaborami uniemożliwiali jednak tworzenie ogólnopolskich stowarzyszeń. Pomimo tych ograniczeń, w poszczególnych ośrodkach podejmowano próby tworzenia polskich stowarzyszeń techników, z których stopniowo wyodrębniały się grupy zrzeszające elektrotechników. Ważną rolę w organizowaniu się techników, a wśród nich elektrotechników odegrały zjazdy techników. W latach 1882-1912 odbyło się ich sześć: w Krakowie (I, 1882, IV 1899 i VI 1912) i we Lwowie (II 1886, III 1894 i V 1910)². Szczególną rolę odegrały zjazdy w roku 1917, na których wytyczono zadania technikom, a w szczególności elektrotechnikom. Spodziewano się bowiem, że w wyniku I wojny światowej Polska odzyska niepodległość i trzeba będzie ją samodzielnie organizować. Powstanie w 1918 roku polskiej państwowości okazało się decydujące i w 1919 roku doszło do utworzenia stowarzyszenia zrzeszającego polskich elektrotechników, które skutecznie włączyło się w organizację przemysłu, energetyki, szkolnictwa i nauki. Poprzedzone to było jednak dużo wcześniejszymi inicjatywami w kilku miastach.

¹ Dla przykładu, za używanie języka polskiego w gimnazjach w Królestwie Polskim karano na różne sposoby, nawet chłostą, zob. C. Gałek, *Wychowanie młodzieży szkolnej w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku w świetle literatury memuarystycznej i beletrystycznej*, [w:] *Szkolnictwo, opieka i wychowanie w Królestwie Polskim*, red. H. Markiewiczowa, I. Czarniecka, Warszawa 2016, s. 238-245.

² B. Kalabiński, *Zjazdy Techników Polskich w latach 1882 – 1917, Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*. Seria D. *Historia techniki i nauk technicznych*, z. 4 (1963) s. 3 – 47.

Warszawa

Elektrotechnika w Warszawie zadebiutowała stosunkowo wcześnie. Od 1866 roku (a od 1875 roku regularnie) rozpoczął tam wychodzić *Przegląd Techniczny*, gdzie od tamto czasu stale ukazywały się publikacje elektrotechniczne. Ich autorami byli m.in. A. Gravier, Adam Braun, Ferdynand Dołęcki, Bruno Abakanowicz czy Antoni Hołowiński.

Fot. 1. Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie (źródło: Wikipedia)

Pierwszym w historii polskiej elektrotechniki zrzeszeniem elektrotechników polskich była Delegacja Elektrotechniczna przy Sekcji Technicznej Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu (dalej TPRPiH, Oddział powstał w 1884 roku, a Sekcja w 1890 roku)³. Delegacja Elektrotechniczna wyłoniła się z Sekcji Technicznej dnia 27 marca 1899 roku. Zebrania Delegacji odbywały się nieregularnie w Gmachu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Było 14 członków założycieli, pierwszym przewodniczącym został Kazimierz Obrębówic (inż. budowlany, działacz społeczny), a sekretarzem Marian Lutosławski (inż. mechanik i elektryk, działacz gospodarczo-społeczny). W Delegacji zajmowano się bieżącymi sprawami związanymi z elektrotechniką warszawską, opracowaniem programu oddziału elektrotechnicznego w Szkole Wawelberga i Rotwanda, kursami elektromonterskimi oraz działały Komisje: Szkolnictwa i Słownictwa – tu warto podkreślić, że właśnie tam podjęto po raz pierwszy zespołową pracę w dziedzinie polskiego słownictwa elektrotechnicznego⁴.

Kolejną sprawą, którą zajęła się Delegacja były prace przepisowe, ich skutkiem było m.in. wydanie w 1901 roku *Przepisów bezpieczeństwa dla instalacji elektrycznych o prądzie silnym podług przepisów Związku Elektrotechników Niemieckich* i przepisów *Doraźnej pomocy w nieszczęśliwych wypadkach, którym ulegają osoby obsługujące przyrządy i urządzenia elektryczne*. Zainicjowano również cykl odczytów mających na celu zaznajomienie ogółu techników z całokształtem zjawisk elektrycznych i możliwościami zastosowań elektrotechniki.

W 1903 roku Delegacja zorganizowała w dniach 1-3 października historycznie pierwszy zjazd elektrotechników polskich. Ze względu na carskie władze zjazd był jednak nieoficjalny, miał być jedynie „ogólnym posiedzeniem członków Delegacji przy współudziale zaproszonych gości”. W zamysle organizatorów tego zjazdu miał on zgromadzić

elektrotechników ze wszystkich zaborów⁵. W Zjeździe uczestniczyło 42 elektryków, jednak w zdecydowanej większości z Warszawy oraz pozostałych miast Królestwa i Rosji. Natomiast wielu zaproszonych uczestników z zagranicy na zjazd nie dotarło. Mimo tego ogłoszono tam wiele referatów technicznych, a także przyjęto cztery wnioski, dotyczące szkolnictwa elektrotechnicznego, postanowiono ponadto utworzyć własny organ prasowy⁶.

Fot. 2. Kazimierz Obrębówic 1853-1913 (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 594)

Dzięki temu, w 1904 roku utworzono przy *Przeglądzie Technicznym* nowy dział pt. *Elektrotechnika*, początkowo pod redakcją Bernarda Szapiry⁷. Dział był drukowany w postaci oddzielnego arkusza. W 1905 roku z powodu sytuacji politycznej (wojna Rosji z Japonią i rewolucja) zaprzestano wydawania tego dodatku. Przerwa trwała do 1911 roku, kiedy wznowiono dział, wychodzący od tamto czasu aż do założenia w 1919 roku nowego czasopisma, poświęconego już wyłącznie elektrotechnice: *Przeglądu Elektrotechnicznego*.

W związku z reorganizacją Sekcji Technicznej, Delegacja w 1904 roku zmieniła nazwę na Koło Elektrotechników. Z tą nazwą w 1907 roku Koło przeszło do utworzonego w 1898 roku Stowarzyszenia Techników w Warszawie⁸. Powstały Sekcje: Naukowa, Przemysłowa, Szkolna, a później Statystyczna. Koło liczyło około 30 członków. Kontynuowano również pracę przepisowe i nad słownictwem. Główną działalnością w Kole były odczyty, kursy szkoleniowe, współudział w organizowaniu Wystawy Przemysłu i Rolnictwa (Częstochowa 1909). Komisja Przepisowa opracowała i wydała w latach 1908-1912 nowe wersje wskazówek ratowania porażonych prądem elektrycznym oraz przepisów na dźwigi elektryczne, wskazówki obsługiwanie silników elektrycznych, wskazówki wyszukiwania i usuwania uszkodzeń w prądnicach i przepisy dotyczące instalacji elektrycznych w Warszawie⁹.

W 1912 roku liczba członków wzrosła do 62 osób. Wówczas zaczęto interesować się sprawą budowy, eksploatacji i prowadzeniem statystyk elektrowni miejskich wiążących się z rozwojem elektryfikacji kraju¹⁰. Wśród wyróżniających się członków Koła można wymienić:

⁵ *Przegląd Techniczny* 1903, nr 30, s. 462.

⁶ Zebranie ogólne Delegacji Elektrotechnicznej, *Przegląd Techniczny* 1903, nr 40, s. 581-582. Wydano także osobny zeszyt poświęcony tematyce poruszonej na zebraniu: *Przegląd Techniczny* 1903, nr 50.

⁷ Pierwszy taki dodatek: *Przegląd Techniczny* 1904, nr 3, s. 29-38.

⁸ Więcej na temat powstania tego stowarzyszenia: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898-1939, cz. 1 1898-1918, s. 53-58.

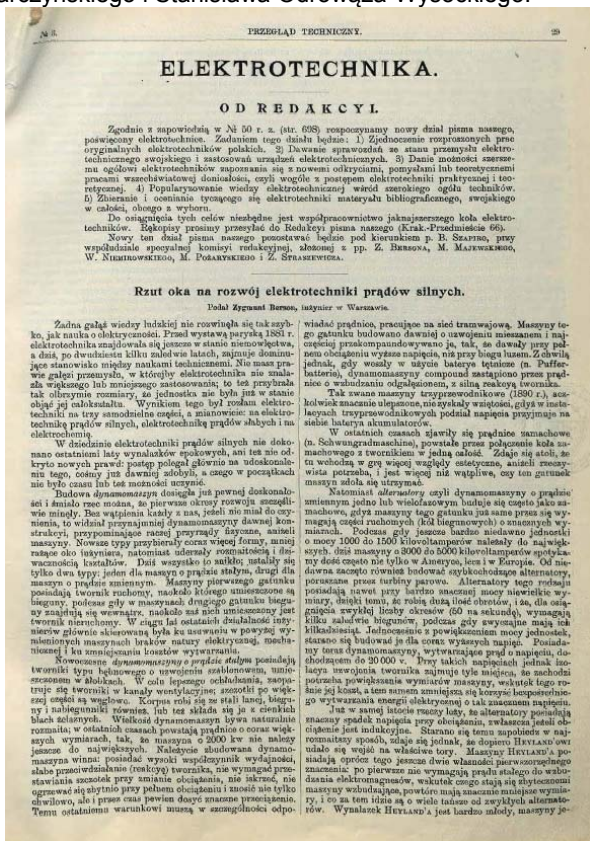
⁹ T. Żerański, s. 599-601.

¹⁰ Tamże, s. 601.

³ Więcej na temat powstania i działalności Sekcji Technicznej TPRPiH: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898-1939, cz. 1 1898-1918, Warszawa 1993, s. 27-51; Z. Przyrembel, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898-1938: szkic monograficzny, Warszawa 1938, s. 12-16.

⁴ T. Żerański, Historia Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1899-1919, *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 594-595.

Alfonsa Kühna, Tomasa Ruśkiewicza, Mieczysława Pożaryskiego, Ksawerego Gnoińskiego, Władysława Tarczyńskiego i Stanisława Odrowąża-Wysockiego.

Fot. 3. Strona tytułowa pierwszego wydania dodatku „Elektrotechnika” do *Przebiegu Technicznego*

Fot. 4. Gmach Stowarzyszenia Techników w Warszawie, otwarty w 1905 roku (źródło: Polona)

Lwów

Działalność elektrotechników we Lwowie była powiązana z istniejącą od 1844 roku CK Akademią Techniczną. Po 1867 roku Galicja zyskała autonomię, co umożliwiło wprowadzenie języka polskiego jako wykładowego w dotychczas niemieckojęzycznej Akademii.

W 1877 roku Akademię Techniczną przemianowano na CK Szkołę Politechniczną i zrównano status z pozostałymi politechnikami w Austro-Węgrzech, a programy studiów i wykłady były odąd wyłącznie w języku polskim¹¹.

Ścisłe z tą uczelnią był powiązany ruch stowarzyszeniowy techników we Lwowie. Jego początki datują się na rok 1862, kiedy to z inicjatywy Wincentego Kühna zawiązano nieformalne towarzystwo dla rozpowszechniania wiadomości technicznych, przemysłowych i przyrodniczych. Działali tam głównie niemieccy profesorowie Akademii Technicznej. W 1866 roku zarejestrowano oficjalnie *Technischen Verein in Lemberg* (Towarzystwo Techniczne we Lwowie) z Niemcem prof. Aleksandrem Reisingerem na czele. Jednak wraz z polonizacją zarówno administracji, jak i szkolnictwa wyższego (w tym Akademii Technicznej) po uzyskaniu autonomii, oblicze Towarzystwa zaczęło się polonizować. W 1870 roku przewodniczącym został już Polak, fizyk prof. Feliks Strzelecki. (pierwszy rektor Akademii Technicznej w latach 1872-1874). W 1871 roku wyszedł polskojęzyczny rocznik tego Towarzystwa, ze statutem po polsku. Okres pomyślnego rozwoju nie trwał jednak długo. W 1873 roku miała miejsce zapaść gospodarcza na terenie całej monarchii habsburskiej, a najaktywniejsi członkowie, profesorowie Akademii Technicznej zaangażowali się w jej polonizację i rozbudowę, co osłabiło ich działalność w Towarzystwie. W efekcie Towarzystwo było beczynne. Zauważyli to absolwenci Akademii Technicznej, którzy w 1877 roku założyli odrębną polską organizację: Towarzystwo Ukończonych Techników z inż. Romanem Gostkowskim na czele. W 1878 roku w związku z utworzeniem Szkoły Politechnicznej, zmieniono nazwę towarzystwa na Towarzystwo Politechniczne we Lwowie¹² (dalej TP). TP przyjmowało wszystkich inżynierów i techników, niezależnie od narodowości, używano jednak w Towarzystwie języka polskiego. Szybko stało się największym zrzeszeniem technicznym w Galicji, zakładając prowincjonalne Oddziały i uzyskując duże poważanie. W 1909 roku uaktywnili się we Lwowie technicy narodowości ukraińskiej. Zarejestrowali oni w Namiestnictwie Galicyjskim własne Ukraińskie Towarzystwo Techniczne¹³. W polskich źródłach z tego czasu podawana jest nazwa: Ruskie Towarzystwo Techniczne¹⁴. Pierwsze walne zgromadzenie tego Towarzystwa miało miejsce w 1913 roku. Wobec tego faktu, zmieniono w tym samym roku nazwę TP na Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie¹⁵. Praktycznie był to podział TP na Polskie Towarzystwo Politechniczne i Ukraińskie Towarzystwo Techniczne.

To właśnie w TP elektrotechnicy we Lwowie podjęli działalność stowarzyszeniową. Problematyka elektrotechniczna była w ramach tego zrzeszenia omawiana na zgromadzeniach tygodniowych i publikowana w organie prasowym tego towarzystwa, (*Dźwigni*, później w *Czasopiśmie Technicznym*) głównie przez Romana

¹¹ Więcej o historii lwowskiej uczelni technicznej m.in.: Władysław Zajaczkowski, C. K. Szkoła Politechniczna we Lwowie: Rys historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny, Lwów 1894; Politechnika Lwowska 1844-1945, red. Robert Szewalski, Wrocław 1993.
¹² O początkach technicznego ruchu stowarzyszeniowego we Lwowie: Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877-1902: Pamiętnik jubileuszowy, red. E. Grzębski, Lwów 1902, s. 5-11.
¹³ Hasło Українське технічне товариство na ukraińskiej Wikipedii.
¹⁴ M. in.: Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877-1927: Księga pamiątkowa, red. M. Matakiewicz, Lwów 1927, s. 13.
¹⁵ O dalszej historii tego towarzystwa do 1902 roku: Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877-1902: Pamiętnik jubileuszowy, red. E. Grzębski, Lwów 1902; O historii w latach 1902-1927: Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877-1927: Księga pamiątkowa.

Gostkowskiego, Henryka Machalskiego i Franciszka Dobrzyńskiego.

Fot. 5. Józef Tomicki 1863-1925 (źródło: Andrij Kryżaniwskij, *Prąd stały czy prądem. Jak to było na początku elektryfikacji Lwowa*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej* 2015, nr 43, s. 128)

Wraz z powstaniem Katedry Elektrotechniki (1890) w CK Szkole Politechnicznej, otwarciem elektrowni i uruchomieniem tramwaju elektrycznego we Lwowie (1894) oraz postępującą elektryfikacją miasta pojawili się pierwsi inżynierowie elektrotechnicy¹⁶. Ich działalność w TP związana była początkowo głównie ze słownictwem elektrotechnicznym. Najprawdopodobniej w 1900 roku wyodrębniła się nieformalna sekcja elektrotechniczna w Komisji słownikowej TP, której zadaniem miało być ułożenie słownika elektrotechnicznego¹⁷. Z czasem na posiedzeniach sekcji zaczęto omawiać sprawy niezwiązane bezpośrednio ze słownictwem, m.in. przepisy i zagadnienia praktyczne. Do ówczesnych najaktywniejszych członków należeli m.in.: Gabriel Sokolnicki (asystent prof. Romana Dzieślewskiego w Szkole Politechnicznej, później przedsiębiorca elektrotechniczny i profesor lwowskiej uczelni), Józef Tomicki (dyrektor Zakładów Elektrycznych miasta Lwowa).

Dnia 27 marca 1908 roku z inicjatywy Kazimierza Drewnowskiego (wówczas adiunkta w Katedrze Elektrotechniki Szkoły Politechnicznej) i Tadeusza Gajczaka (inżyniera kolei państwowych) ukonstytuowała się pierwsza odrębna sekcja zawodowa w TP: Sekcja Elektrotechniczna (lub Elektrotechników). Jej pierwszym przewodniczącym został K. Drewnowski, a liczyła 21 członków-założycieli¹⁸. Pracowali oni nad słownikiem elektrotechnicznym i tłumaczyli austriackie przepisy bezpieczeństwa. W 1910 roku miał miejsce we Lwowie V Zjazd Techników Polskich z wyodrębnioną sekcją elektrotechniczną. W obradach dominowali lwowscy elektrycy¹⁹. W kolejnych latach kontynuowano prace nad

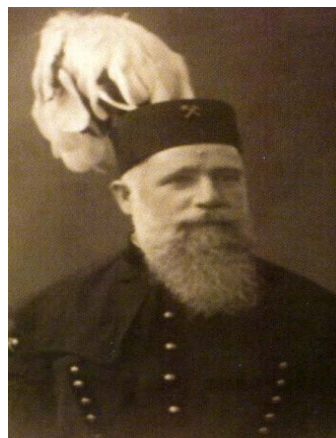
¹⁶ Więcej o początkach Katedry: J. Hickiewicz przy współpracy z P. Sądowskim, Roman Dzieślewski: pierwszy polski profesor elektrotechniki i Jego współpracownicy, Warszawa-Rzeszów-Tarnów-Gliwice-Opole 2014; O elektryfikacji Lwowa m.in.: A. Kryżaniwskij, *Prąd stały czy prądem. Jak to było na początku elektryfikacji Lwowa*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej* 2015, nr 43, s. 123-128.

¹⁷ Świadczy o tym bowiem pierwsza wzmianka o sekcji z tego roku: B. W. Darowski, Ustalenie słownictwa technicznego i wynik konkursu warszawskiego w r. 1900, *Czasopismo Techniczne* 1900, nr 16, s. 208.

¹⁸ T. Żerański, s. 604-605.

¹⁹ Pamiętnik V Zjazdu Techników Polskich we Lwowie w roku 1910, red. S. Anczyc, Lwów 1911, s. XIII (Skład Sekcji Elektrotechnicznej Zjazdu), s. XVIII, XX, (Wnioski Sekcji Elektrotechnicznej Zjazdu). Tam też wydrukowano część wygłoszonych referatów.

słownictwem, przepisami, ponadto przygotowano programy kilku kursów monterskich, wydawano ekspertyzy, organizowano odczyty i wycieczki naukowo-techniczne. W 1912 roku Sekcja przedłożyła galicyjskiemu Sejmowi Krajowemu *Memoriał w sprawie rozwoju elektrotechniki w Galicji*²⁰ w którym postulowano zwiększenie elektryfikacji rolnictwa, przemysłu i kolei poprzez budowę elektrowni okręgowych, ponadto wykorzystywania lokalnych zasobów energetycznych jak siły wodne, torf, węgiel brunatny. Miało się tym zająć krajowe Biuro elektrotechniczne. W celu zwiększenia zasięgu elektryfikacji Sekcja rozpoczęła prowadzenie statystyk elektrowni galicyjskich. Wybuch wojny w 1914 roku zakłócił działalność Sekcji, która przestała działać po zajęciu Lwowa przez Rosjan²¹.

Fot.6. Jan Brzostowski 1865-1940 (źródło: WikiZaglebie.pl)

Sosnowiec (Zagłębie Dąbrowskie)

Początki ruchu stowarzyszeniowego elektryków Zagłębia Dąbrowskiego związane były z sekcją prowincjonalną Górniczo-Hutniczą (nr VII), Warszawskiego Oddziału TPRPiH. Powstała ona w 1896 roku i podzielono ją na dwie okręgowe delegacje: wschodnią w Bzinie (dziś dzielnica Skarżyska-Kamiennej) i zachodnią w Dąbrowie Górniczej. Posiedzenia Sekcji w Dąbrowie poświęcone były głównie górnictwu, znalazło się tam jednak miejsce na zagadnienia elektrotechniczne. W 1911 roku w tonie powyższej Sekcji powstało z inicjatywy Jana Obrąpalskiego (wówczas kierownika Wydziału Elektromechanicznego Towarzystwa „Saturn”) Koło Elektrotechników, liczące około 20 osób. Zbierało się ono głównie w celu omawiania spraw praktyki zawodowej, słownictwa, organizacyjnych itp. Pierwszym przewodniczącym obrano Jana Brzostowskiego, dyrektora górniczego Towarzystwa „Saturn”. W 1913 roku Koło Elektrotechników zainicjowało powstanie Stowarzyszenia Techników w Sosnowcu, w maju 1914 roku władze zatwierdziły jego statut. W skład Stowarzyszenia weszło Koło Elektrotechników, którego prezesem został Kazimierz Gajczak (dyrektor Elektrowni Okręgowej w Zagłębiu Dąbrowskim)²².

Kraków

W Krakowie w 1877 roku powstało Krakowskie Towarzystwo Techniczne (dalej KTT), w którym elektrycy mogli

²⁰ Treść tego memoriału patrz: Memoriał w sprawie rozwoju elektrotechniki w Galicji, *Czasopismo Techniczne* 1912, nr 10, s. 140-142.

²¹ Więcej na temat działalności Sekcji Elektrotechnicznej we Lwowie: P. Rataj, Sekcja Elektrotechniczna w Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie – jej działalność przed współtworzeniem Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich (1900-1919), *Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2018, nr 4 (120), s. 49-60.

²² T. Żerański, s. 606-607.

prowadzić działalność²³. Długo była ona jednak ograniczona, sprowadzając się do pojedynczych odczytów i artykułów w czasopiśmie wydawanym przez KTT. W 1882 roku odbył się w Krakowie I Zjazd Techników Polskich. W trakcie obrad lwowski inżynier i docent kolejnictwa, Roman Gostkowski miał obszerny referat na temat wykorzystania elektryczności do wytworzenia siły mechanicznej²⁴. Był to pierwszy w historii odczyt z tej tematyki wygłoszony na ogólnopolskim zjeździe technicznym.

Fot. 7. Siedziba Krakowskiego Towarzystwa Technicznego otwarta w 1906 roku (źródło: *Czasopismo Techniczne* 1906, nr 3)

Można też znaleźć wzmiankę o „Izbie elektrotechników” w Krakowie z 1902 roku²⁵, jednak brak innych informacji na jej temat. Do ożywienia elektrotechników krakowskich doszło po otwarciu w mieście elektrowni w 1905 roku, odąd ilość odczytów i artykułów rosła²⁶.

W 1912 roku miał miejsce w Krakowie VI Zjazd Techników Polskich w trakcie którego odbył się I Zjazd elektrotechników polskich (tak nazwany, lecz jak to zostało wyżej wspomniane, już wcześniej, bo w 1903 roku odbył się tzw. I zjazd elektrotechników polskich w Warszawie). Tu również dominowali elektrycy z Galicji. Zjazd zorganizowali krakowscy elektrycy z Wilhelmem Hertzem i Leonardem Freudsonem (później zmienił nazwisko na Zgliński) na czele. W obradach, Leonard Freudson, referował temat powołania Związku Elektrotechników Polskich z siedzibą w Krakowie – co zjazd poparł²⁷. W celu zrealizowania tego postulatu utworzono Stałą Delegację Elektrotechników Polskich, do której miało wejść 5 elektryków z Krakowa i po jednym z każdego polskiego towarzystwa technicznego, w którym działali elektrycy. Delegacja miała wypracować statut i zalegalizować Związek Z powodu wybuchu wojny nie doszło to jednak do skutku. Formalne utworzenie Sekcji Elektrotechnicznej w KTT nastąpiło w kwietniu 1914 roku,

²³ O historii KTT: M. Dąbrowski, Książka pamiątkowa jubileuszu krakowskiego Towarzystwa Technicznego 1877-1902, Kraków 1902; Sprawozdanie z pięćdziesięcioletniej działalności Krakowskiego Towarzystwa Technicznego 1877-1927, Kraków 1927.

²⁴ Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Techników Polskich w Krakowie w dniach 8, 9 i 10 września 1882 r. odbytego, Kraków 1884, s. 85-106.

²⁵ B. W. Darowski, Słownictwo, *Czasopismo Techniczne* 1902, nr 13, s. 187.

²⁶ Więcej: T. Żerański, s. 608.

²⁷ Sprawozdanie z I Zjazdu Elektrotechników Polskich, [w:] Pamiętnik VI Zjazdu Techników Polskich od 11 do 15 września 1912 r. w Krakowie, red. S. Żeleński, R. Ingarden, Kraków 1914-1917, s. 213-214.

pierwszym prezesem został Stanisław Bieliński (dyrektor Elektrowni Miejskiej w Krakowie). Zajmowano się wtedy koncesjonowaniem przemysłu elektrotechnicznego i słownictwem, jednak wojna zupełnie wstrzymała działalność Sekcji²⁸.

Fot. 8. Leon Golc 1871-1933 (źródło: *Energetyka* 1980, nr 10, s. 406)

Łódź

Łódzcy elektrycy działali początkowo w warunkach podobnych do warszawskich. W 1890 roku powstała w Łodzi Sekcja Techniczna Łódzka Warszawskiego Oddziału TPRPiH. Wraz z postępami elektryfikacji miasta i okolicy rosła ilość elektrotechników w Sekcji. Wygłaszano tam odczyty i urządzano dyskusje na bieżące tematy zawodowe. Szczególnie aktywny był wtedy Leon Golc, inżynier fabryki elektrotechnicznej Augusta Hüffera. Z czasem ilość techników w łódzkim okręgu przemysłowym rozrosła się na tyle, że założyli oni własną organizację: Stowarzyszenie Techników w Łodzi. Miało to miejsce w 1909 roku. Tu również elektrycy rozwijali działalność. Przed I wojną światową istniało w Łodzi stowarzyszenie grupujące firmy elektrotechniczne z okolicy, co najpewniej przyczyniło się do zaniechania utworzenia odrębnej sekcji elektrotechników w Stowarzyszeniu, aż do wybuchu wojny²⁹.

Fot. 9. Stanisław Domagalski 1876-1920 (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 612)

Poznań

²⁸ T. Żerański, s. 608-609.

²⁹ Tamże, s. 613-614.

W Poznaniu przed I wojną światową istniały trzy organizacje techniczne: Towarzystwo Techniczne w Poznaniu (działające w latach 1886-1887), założony w 1896 roku Wydział Przyrodników i Techników (w 1911 roku przekształcony w osobny Wydział Techniczny) Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu i powstałe w 1907 Towarzystwo Techników Polskich w Poznaniu, w 1911 roku przemianowane na Stowarzyszenie Techników Polskich w Poznaniu. W Wydziale elektrycy podjęli aktywność odczytową, zajęli się też słownictwem elektrotechnicznym. W Towarzystwie Techników (później Stowarzyszeniu) również organizowano referaty, odczyty i wycieczki. W obu ostatnich organizacjach szczególnie aktywnie działał przedsiębiorca elektrotechniczny Stanisław Domagański. Wybuch wojny przerwał działalność obu zrzeszeń³⁰.

Działalność elektrotechników polskich w innych ośrodkach

Przed 1914 rokiem istniały jeszcze inne zrzeszenia ogólnotechniczne, w których działali też polscy elektrycy. Były to m.in.: powstałe w 1905 roku Stowarzyszenie Techników w Wilnie i utworzone w 1911 roku Stowarzyszenie Techników w Lublinie³¹.

Tematykę elektrotechniczną poruszano również w Oddziałach terenowych (Polskiego) Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie powstałych w: Przemyślu (w 1896 roku), Stryju (1896), Stanisławowie (1897), Borysławiu (1903), Nowym Sączu (1912) i Tarnowie (1913)³².

Polscy elektrotechnicy zrzeszali się też na emigracji, przede wszystkim robili to polscy studenci elektrotechniki, którzy działali w swoich macierzystych uczelniach w całej Europie. To z tego środowiska (a ściślej z politechniki w Darmstadt) wyszedł pierwszy polski słowniczek elektrotechniczny³³.

Podsumowanie

Do wybuchu I wojny światowej istniały cztery zrzeszenia grupujące polskich elektrotechników: w Warszawie, Lwowie, Sosnowcu i Krakowie. W trakcie wojny powstały kolejne w Łodzi i Poznaniu. Był to fundament, który pozwolił kontynuować działalność (często mocno ograniczoną) w trakcie wojny. Kiedy warunki stały się bardziej dogodne pod koniec wojny, a perspektywa odzyskania niepodległości stawała się coraz realniejsza, rozpoczęły się działania zmierzające do utworzenia ogólnopolskiej organizacji grupującej elektrotechników. Na drodze do powstania Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich szczególnie duże znaczenie miały trzy zjazdy techników polskich, które odbyły się w 1917 roku.

Niniejszy, opracowany źródłowo, artykuł stanowi część przygotowanego w formie popularnej artykułu opublikowanego w Wiadomościach Elektrotechnicznych 2019, nr 1, s. 4-15, a później w innych czasopiśmie SEP.

Autorzy: Jerzy Hickiewicz, prof. Politechniki Opolskiej, Pracownia Historyczna SEP, E-mail: j.hickiewicz@po.edu.opole.pl; mgr Piotr Rataj, Pracownia Historyczna SEP, Uniwersytet Opolski, E-mail:

piotr.rataj33@wp.pl; mgr Przemysław Sadłowski, Pracownia Historyczna SEP, Uniwersytet Opolski, E-mail: przemyslawsadlowski@gmail.com.

LITERATURA

- [1] *Czasopismo Techniczne* 1900-1919
- [2] Dąbrowski M., Książka pamiątkowa jubileuszu krakowskiego Towarzystwa Technicznego 1877-1902, Kraków 1902
- [3] Hickiewicz J., Rataj P., Sadłowski P., Zanim powstało Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich - działalność stowarzyszeniowa polskich elektrotechników przed odzyskaniem niepodległości, *Spektrum* 2019, nr 1-2, s. I-XII.
- [4] Hickiewicz J., Rataj P., Sadłowski P., Zanim powstało Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich - działalność stowarzyszeniowa polskich elektrotechników przed odzyskaniem niepodległości, *Śląskie Wiadomości Elektryczne* 2019 (oddane do druku).
- [5] Hickiewicz J., Rataj P., Sadłowski P., Zanim powstało Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich - działalność stowarzyszeniowa polskich elektrotechników przed odzyskaniem niepodległości, *Wiadomości Elektrotechniczne* 2019, nr 1, s. 4-15.
- [6] Hickiewicz J. przy współpracy z Sadłowskim P., Roman Dzieślewski: pierwszy polski profesor elektrotechniki i Jego współpracownicy, Warszawa-Rzeszów-Tarnów-Gliwice-Opole 2014
- [7] Historia Elektryki Polskiej, t. I Nauka, piśmiennictwo i zrzeszenia, red. K. Kolbiński, Warszawa 1976
- [8] Kalabiński B., Zjazdy Techników Polskich w latach 1882 – 1917, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria D. Historia techniki i nauk technicznych* 1963, z. 4, s. 3–47
- [9] Kryzaniwski A., Prąd stały czy przemienny. Jak to było na początku elektryfikacji Lwowa, *Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej* 2015, nr 43, s. 128
- [10] Kucharzewski F., Sto lat życia zawodowego techników polskich, *Przegląd Techniczny* 1926, nr 48 s. 649-651
- [11] Lutosławski M.: Prąd Elektryczny: jego wytwarzanie i zastosowanie w praktyce: podręcznik dla techników nie specjalistów, cz. 1: Wytwarzanie prądu elektrycznego, Warszawa 1900
- [12] Oddziały SEP, *Przegląd Elektrotechniczny* 1930, nr 12, s. 295-300
- [13] Pamiętnik V Zjazdu Techników Polskich we Lwowie w roku 1910, red. S. Anczyc, Lwów 1911
- [14] Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Techników Polskich w Krakowie w dniach 8, 9 i 10 Września 1882 r. odbytego, Kraków 1884, s. 85-106
- [15] Piłatowicz J., Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1939 r., t. II, Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r. Warszawa 2005
- [16] Piłatowicz J., Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898-1939, cz. 1 1898-1918, Warszawa 1993
- [17] Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877-1927: Księga pamiątkowa, red. M. Matakiewicz, Lwów 1927
- [18] *Przegląd Elektrotechniczny* 1919-1921
- [19] *Przegląd Techniczny* 1899-1919
- [20] Rataj P., Sekcja Elektrotechniczna w Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie – jej działalność przed współtworzeniem Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich (1900-1919), *Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe* 2018, nr 4, s. 49-60
- [21] Rzewnicki J., Prace nad słownictwem elektrotechnicznym 1900-1925, Warszawa 1926
- [22] Skarzyński T., Kubiński J., Ważniejsze wydarzenia w okresie 1882-1919-1945, [w:] Stowarzyszenie Elektryków Polskich Zeszyt Historyczny nr 1; 75 lat SEP 1919-1994, red. T. Skarzyński, Warszawa 1994
- [23] Sprawozdanie z pięćdziesięcioletniej działalności Krakowskiego Towarzystwa Technicznego 1877-1927, Kraków 1927
- [24] Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877-1902: Pamiętnik jubileuszowy, red. E. Grzębski, Lwów 1902
- [25] Żerański T., Historia Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1899-1919, *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 593-614

³⁰ Tamże, s. 611-612.

³¹ Więcej o tych stowarzyszeniach: J. Piłatowicz, Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1939 r., t. II, Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r. Warszawa 2005, s. 303-305 i 315-322.

³² Działalność Oddziałów była opisywana w przywoływanych księgach pamiątkowych Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie.

³³ Był to Niemiecko-polski słowniczek wyrazów technicznych i terminów naukowych z dziedziny magnetyzmu, elektryczności i elektrotechniki, ułożony przez studenta Tadeusza Żerańskiego w 1901 roku, więcej patrz: J. Rzewnicki, Prace nad słownictwem elektrotechnicznym 1900-1925, Warszawa 1926, s. 4.